

# J o u r n a a l 90



*Stijn Peeters, tekeningen, foto: Peter Cox.*

**Inhoud negentigste aflevering:**

De rode draad | De nieuwe Musomanie | Kunst en context | Een interactief vriendengesprek | 'Kleurgebruik' van Yves Klein en Johan Lennarts, Geestverwanten? (16) | Wisselingen in de redactie | De tuin van het museum | Yael Davids, a daily practice Wrong book, het verkeerde boek | Op de agenda van de vriendenvereniging | POSITIONS #5 | In gesprek met een vriend | Colofon

# De Rode Draad

## of de kracht van toelichting

Tussen droom en werkelijkheid gaapt een kleine maar verbeeldrijke ruimte. Het jubileumfeest in november is voorbij. Maar belangstellenden kunnen het hele film-verslag nog eens terugzien via de website van het Van Abbemuseum (zie voetnoot). *Kunst ontmoet Wetenschap*, het thema van dat jubileum, blijft nog wel van belang, ze kunnen niet zonder elkaar. Beelden in het museum kunnen alleen begrepen worden in verband met het verhaal dat er achter schuilgaat. Kunst krijgt haar betekenis als kunst door de context. Dit vereist bij bezoekers een zekere grondslag van kennis die door onderricht is opgedaan en door passende toelichting tot inzicht en echte waardering kan leiden.

### Nieuwe redactieleden voor het Journaal

Intussen realiseert de redactie zich dat er ruimte is in het team voor vernieuwing; want dit voorjaar gaan drie redactieleden afscheid nemen. *Jan Verheugt* -de beoogde nieuwe eindredacteur-, legt uit welke wisselingen gaan plaatsvinden.

Verder in deze 90<sup>ste</sup> aflevering: voorzitter *Stefan de Bever* licht de keuze van het jubileumgeschenk toe, het schilderij *Our Times, Moralized*, van Stijn Peeters. En *Lisette Almering* laat haar licht schijnen over dit ensemble. *Hannie Groen*, nieuw redactielid, schreef een persoonlijke impressie bij POSITIONS # 5, werk van Dasovic. *Jan Verheugt* vervolgt zijn reeks Geestverwanten en ging in gesprek met een van de vrienden. *Piet van Bragt* verdiepte zich in de komende tentoonstelling van Yael Davids: voor de fijnproevers een intrigerende beleving, zoals hij voorspelt. In de bibliotheek ontdekte hij het 'verkeerde' boek en hij schrijft waarom. Buiten het museum ontdekte hij de in winterslaap gehulde tuin van Piet Oudolf en aarzelt niet die een wonder te noemen. Het is mooi zo: zien is niet genoeg.

Reacties van lezers via [info@vriendenvanabbe.nl](mailto:info@vriendenvanabbe.nl)

Nick van Broekhoven, eindredacteur

Alle bijdragen zijn na publicatie ook te lezen via de website van de Vereniging: [www.vriendenvanabbe.nl](http://www.vriendenvanabbe.nl)



Woordje van de voorzitter...

## Hoe de keuze van het jubileumgeschenk verliep

Door: Stefan de Bever

**Dit jaar bestaat de vriendenvereniging 25 jaar. Aanleiding voor een bijzonder gebaar van vriendschap. Een schenking aan ons museum van een kunstwerk tot een bedrag van 25.000 euro.**

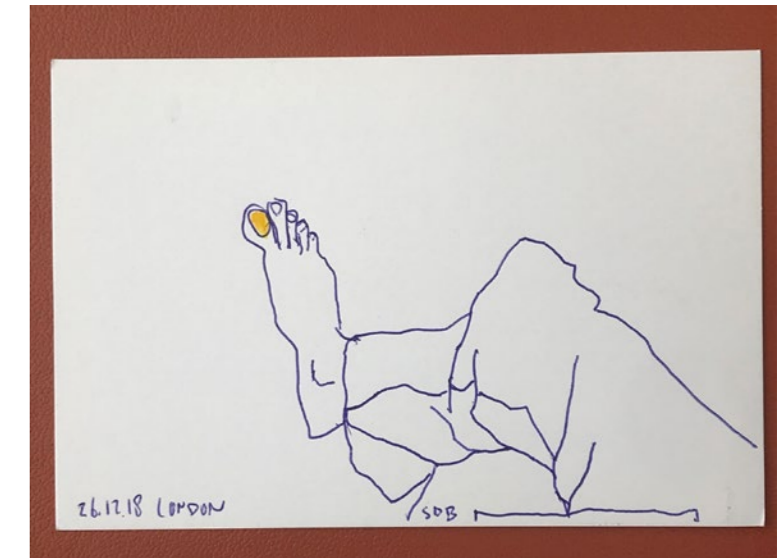
Onze keuze viel op het schilderij *Our Times, Moralized* en tekeningen van Stijn Peeters. In nauw overleg met Christiane Berndes en Anastasia van Gennip van het museum kozen we voor dat doek, in een proces van twee rondes. Daarbij deed het museum het kunstinhoudelijke voorwerk. Zo wisten we dat het kunstwerk in de collectie van het museum zou passen, als een welkome aanvulling.

In de eerste ronde presenteerde het museum, overigens zonder zelf een voorkeur uit te spreken, drie verschillende kunstenaars. Onze voorkeur ging unaniem uit naar werk van Stijn Peeters. We kennen zijn werk goed. Onlangs nog gaf hij hierover een presentatie in onze Kunstsalon. Bovendien komt hij uit deze regio, iets wat wij ook interessant vinden. De namen van de twee andere kunstenaars zullen we verder niet noemen, omdat zij zelf geen weet hadden van dit proces.

Na onze keuze voor Stijn Peeters hebben we hem gevraagd, ook weer in samenspraak met het museum, een aantal recente kunstwerken te presenteren. Daarbij ging onze voorkeur uit naar *Our Times, Moralized*. Het is karakteristiek voor zijn oeuvre op dit moment, waarbij heden en verleden in elkaar overlopen. Hij analyseert verder op originele wijze het makingsproces met een reeks studies in de vorm van schetsen. Die zijn een wezenlijk onderdeel van het eindbeeld dat Stijn presenteert. Een groot doek, een aansprekend eindresultaat naast de vele voorafgaande studies.

We vielen voor dit schilderij, omdat het een nieuwer (2019) en vernieuwend werk is en het beeld in combinatie met de schetsen

krachtig overkomt. Ook geeft Stijn op treffende wijze persoonlijk commentaar op de huidige samenleving. De vrienden hebben het doek al kunnen bekijken tijdens een van onze Salonavonden waar het te zien was in de centrale ruimte van het museum. Stijn vertelde er op die avond ook al meer over. In die zin is het al een beetje een onderdeel van de collectie en van de vrienden. Wat wij verder belangrijk vonden, is dat we de kunstenaar maximaal ondersteunen. Met *Our Times, Moralized* hebben we namelijk het kostbaarste van de vier gepresenteerde kunstwerken gekozen. De kunstenaar zal de opbrengst gebruiken voor studietoelagen. Belangrijk is nog te vermelden dat ook het museum een deel van de aankoopkosten wil dragen. Het is enthousiast over de gang van zaken. Zo is het vriendengeschenk een mooi wederzijds gebaar van vriendschap geworden.



Als afbeelding hierbij geen foto van de voorzitter, meestal de geijkte illustratie bij columns of dat soort rubrieken, maar een tekening, een van de krabbeltjes die ik doorlopend maak.

# Our Times, Moralized (2019)



Een uitdagend ensemble van Stijn Peeters

Door: Lisette Almering

In 2019 vierde de vriendenvereniging van het Van Abbemuseum haar 25-jarige bestaan. Ter gelegenheid daarvan schonken de vrienden een mooi bedrag aan het museum voor de aankoop van een kunstwerk. Daarbij werd het bestuur in de gelegenheid gesteld een keuze te maken. Het museum wordt nu verrijkt met het schilderij *Our Times, Moralized* met bijbehorende tekeningen van Stijn Peeters (afb. 1, 2). We bekijken dit bijzondere kunstwerk nader.

### Het kunstwerk

We zien een groot schilderij, afmetingen 200 bij 250 cm, olieverf op linnen, waarop veel staat afgebeeld. De opbouw is fascinerend. Geheel op de voorgrond zijn in het grijs klassieke grafsteles afgebeeld waarop drie in zichzelf gekeerde figuren leunen die op hun telefoon kijken. Zowel in het midden, als op de achtergrond ontdekken we vervolgens groepjes mensen. Direct in het oog springen drie knalgele, solitaire figuren in een diagonale lijn neergezet: (van links naar rechts) een nar, een meisje met geel hesje en een schilder op een ladder. Ook de ezel in het midden geleid door een persoon geheel in het wit gekleed, trekt ieders aandacht. Achter hen bevinden zich talloze, dynamische figuren, terwijl ook links en rechts veel gaande is. Er vallen mensen, een houten huisje (kijkdoos?) – waarin twee personen zich afzonderen – brandt, men demonstreert, gokt, graait etc. Op het achterplan schilderde de kunstenaar markante regeringsgebouwen; herkenbaar is onder meer het Amerikaanse Capitool, de zetel van de volksvertegenwoordiging in Washington. De kleur roze domineert als achtergrondkleur.

Dit doek daagt het publiek direct uit om het nodige te ontdekken en te overdenken. Behulpzaam daarbij zijn dertig studietekeningen van Peeters. De meeste tekeningen hebben regels tekst en



Stijn Peeters in zijn atelier, foto: Ton Almering.



Stijn Peeters, tekeningen, foto: Peter Cox.

vermelden de namen van diverse hedendaagse personen weergegeven op het doek. Opvallend is dat zij allen afkomstig zijn uit de VS en daar invloedrijke functies bekleden zoals: Mark

Zuckerberg (Facebook), McConnell (Republikeinse senator), Franklin Graham (christenleider), Rupert Murdoch (Fox News), Alex Jones (Breitbart), Wayne LaPierre (NRA), verschillende industriemagnaten en nog vele anderen. Als klap op de vuurpijl kunnen we vaag in de kop van de ezel het hoofd van president Trump ontwaren. De ezel wordt geleid door de populaire rapper en producer Kanye West, die zich een christelijk martelaar waant.

Snel wordt duidelijk dat dit een hedendaags, moraliserend schilderij is. Peeters' schilderij plus zijn voorstudies hingen eerder in ons museum tijdens de najaarsexpositie *Ooggetuigen van strijd*, een tentoonstelling waar oude kunst werd verbonden met hedendaagse kunst. Ook dit ensemble toont die relatie.

### Stijn Peeters

Stijn Peeters, geboren in 1957 te Valkenswaard, is beeldend kunstenaar en docent Beeldende Kunst en Vormgeving bij Fontys, Academie voor Beeldende Vorming, 's-Hertogenbosch. Hij volgde zijn opleiding aan de Koninklijke Academie voor Kunst en >>



W. Hogarth, *Southwark Fair* (1733-1734), ets, 41,3 x 54,4 cm.

Vormgeving St. Joost in 's-Hertogenbosch en aan de Jan van Eyck Academie in Maastricht. Eenmaal illustrator, koos hij voor de schilderkunst en startte met landschappen schilderen. Echter, sinds 1994 prefereert hij figuratieve, verhalende voorstellingen, vol citaten en verwijzingen. Peeters werkt in Eindhoven en omgeving. In zijn Eindhovense atelier spraken wij elkaar onlangs over het vriendengeschenk. (afb. 3)

### In gesprek met de schilder

Stijn Peeters kiest voor actuele maatschappelijke thema's zoals macht, geweld en oorlog en neemt vaak nieuwsfoto's als uitgangspunt. Bij de verwerking van persoonlijke en hedendaagse motieven, laat hij zich zowel graag inspireren door klassieke, theatrale composities, als door de archaische beeldtaal van oude meesters zoals Théodore Géricault, Charles Le Brun en William Hogarth. Door zijn eigen schilderkunstige omzetting actualiseert Peeters oude beelden en benadert zo de hedendaagse werkelijkheid.<sup>1</sup> Dit blijkt eveneens uit het onderhavige ensemble.

### De inspiratiebron

Voor ons vriendengeschenk inspireerde de prent *Southwark Fair* (1733-1734) van William Hogarth hem. (afb. 4) Deze uitzonderlijke prent toont een levendige, chaotische en zeer gedetailleerde weergave van Hogarths tijd. Hogarth tekende een dwarsdoorsnede van het Engelse volk uit de vroege 18e eeuw aanwezig

op een fair (markt). Het is een periode van grote sociale veranderingen manifest sinds de agrarische revolutie en eindigend bij het begin van de industriële revolutie. De 'fairs' waren belangrijke handelsplaatsen; kopers en verkopers ontmoetten elkaar daar. Bovendien was er ruimte voor entertainment, vooral voor theater, zoals te zien op Hogarth's dynamische prent. Vanaf de industriële revolutie zou populair amusement voortaan het zwaartepunt van de fairs worden.<sup>2</sup>

Deze zeer gedetailleerde ets intrigeerde Peeters. Vooral de fysieke interactie tussen acteurs en publiek, die op de prent verschuift van collectief naar individueel kijken (in de kijkdoos of peepbox) is opmerkelijk. Het lijkt een vooruitwijzing naar solitair kijken op onze huidige beeldschermen zoals computers, iPads en telefoons. Tegen die achtergrond en met het boek *The Works of Mr. Hogarth, Moralized* (1824) geschreven door R. Trusler, waarmee de titel van het onderhavige kunstwerk is verklaard, startte Stijn met tekenen. Tegelijkertijd overdacht hij 'onze' wereld en bovenal het emotionele spektakel dat de huidige politiek wereldwijd is. Ervan uitgaande dat de nieuwste ontwikkelingen vanuit de VS overwaaien en vervolgens in Europa landen, plaatste de kunstenaar Amerikaanse sleutelfiguren op het doek. De compositie is vergelijkbaar met die van Hogarth: beide kunstenaars verwerk(t) en kritisch wat zij om zich heen zien en ervaren.

<sup>1</sup> <http://stijnpeeters.com/>

<sup>2</sup> <http://www.william-hogarth.de/Southwark.html>

<sup>3</sup> <http://stijnpeeters.com/hey.html> (zie filmpje)

Het zijn momentopnamen, bevroren beelden die bij Peeters in verrassende kleurstellingen en met een trefzekere toets enerzijds herkenning en anderzijds vervreemding ontbieden. Contemporaine beelden door Stijn geïncorporeerd in menig werk van zijn hand verliezen zo hun vluchtigheid en oppervlakkigheid. Hun geladenheid treedt juist naar voren.



Stijn Peeters, *Our Times Moralized* (2019), lino, 100 x 130 cm, foto: Peter Cox.

### Zorgen over de democratie

Het kunstwerk werd uiteindelijk een ensemble: een schilderij, een serie tekeningen (samen het vriendengeschenk) en een lino. Als verrassing voor het museum én voor de vrienden, besloot Stijn onlangs naast het gekozen ensemble de bijbehorende lino te schenken wat ons allen verheugt. (afb. 5) Peeters, wiens kunst in dienst staat van engagement, spreekt met deze kunstwerken zijn zorgen uit over de huidige democratie, die in een (midlife)crisis verkeert. De opkomst van het populisme in

Europa en de VS is het meest markante symptoom van deze midlife crisis. Behalve het groeiende populisme, van rechts en van links, kaarten protestgroepen zoals de gele hesjes, de klimaatstakers etc. ook onze falende democratie aan. De democratie blijkt niet volmaakt, niet blijvend jong, maar nog altijd de beste samenlevingsvorm, aldus Peeters. We moeten waken voor ondergraving van deze staatsvorm, voor 'gevaaren' zoals bedreiging van eerlijke verkiezingen, onafhankelijke rechtspraak, een vrije pers en vrij kunstenaarschap. Deze gevaren verbeeldt Stijn met dit moraliserende kunstwerk. Met dergelijke actuele beeldverhalen tracht Peeters museumbezoekers ertoe aan te zetten allerlei denkrichtingen af te tasten. Dit ligt in lijn met het Van Abbe museumbeleid en legitimeert de keuze voor dit interessante vriendengeschenk. (afb. 6)

### Interactie kunst en publiek

Eerder werk van Peeters in ons museum veroorzaakte interactie tussen kunst en publiek.<sup>3</sup> Die kunst werkt tweeledig: de kijker krijgt een kunstwerk ter overpeinzing, het werk creëert discussie – kijkers worden participanten – en dat is het geschenk van het publiek aan de kunstenaar.

Bij Stijn Peeters is de actualiteit altijd aanwezig. Hij heeft een scherp oog voor de impact ervan op de dagelijks realiteit. Geef uw ogen de kost wanneer dit waardevolle vriendengeschenk eenmaal op zaal hangt, ontdek en geniet. Binnen dit beknopte artikel is het helaas onmogelijk de gehele iconografie ervan te bespreken.

*Stijn, veel succes met je verdere carrière, bedankt voor het openhartige gesprek en hopelijk zien en horen we nog regelmatig van je.*



Stijn Peeters, Charles Essche en Stefan de Bever, symposium Van Abbe museum, november 2019. Foto: Ton Almering.

# ‘Kleurgebruik’

## van Yves Klein en Johan Lennarts Geestverwanten? (16)



Door: Jan Verheugt

**Binnen de kunstgeschiedenis zijn er kunstenaars die door het gebruik van hun voorkeurskleuren bekend zijn geworden. Neem Kasimir Malevitsj met zijn zwarte vierkanten, Piet Mondriaan met zijn primaire kleuren en Wim Schuhmacher, de meester van het grijs (zie Geestverwanten 11). Ook andere kunstenaars eigenden zich een speciale kleur toe. Vooral bekend is Yves Klein (Nice 1928 – Parijs 1962) met een obsessie voor de kleur blauw en misschien minder bekend is Johan Lennarts (Eindhoven 1932 – Lagardère 1991) met zijn favoriete kleur groen. Het Van Abbemuseum bezit een aantal toonaangevende werken van hen beiden. Waar komt hun passie voor die kleuren eigenlijk vandaan?**

### Levende penselen

Klein gebruikte die kleur blauw ook bij zijn *Antropometrieën*. Op zijn aanwijzingen smeerden naakte, vrouwelijke modellen zich in met de ultramarijnblauwe verf en drukten zich vervolgens tegen een schildersdoek dat op de grond lag of tegen de muur was gehangen. Dat leverde een afdruk van hun beschilderde lichaam op. Hij betitelde zijn modellen als 'levende penselen'. Als een soort regisseur bleef hij zelf in zijn nette zondagse pak aan de kant staan toekijken en vermeed zo het krijgen van vieze handen. Deze sessies gelden als een van de eerste performances binnen de kunst.

### De oneindigheid

Klein werd tijdens zijn leven vaak effectbejag en provocerend gedrag verweten. Zelf zag hij zich als een serieus kunstenaar. Hij gaf aan dat zijn werk voortkwam uit zijn hang naar spirituele en occulte processen. Zo voelde hij zich aangetrokken tot het Zenboeddhisme en bestudeerde hij boeken van de Rozenkruizersbeweging. Met zijn blauwe werken wilde hij een meditatieve

atmosfeer oproepen die naar de hemel, het heelal, de onbegrensde ruimte of de allesomvattende leegte verwees: blauw als kleur van de oneindigheid.

### Brabantsgroen

Anders dan bij Klein die vrijwel meteen de kracht van het ultramarijnblauw ontdekte, verliep de ontwikkeling bij Johan Lennarts. In zijn vroege werk aan het einde van de jaren vijftig was er nog geen sprake van 'Lennartsgroen'. Toen schilderde hij nog op een Cobra-achtige, vooral abstracte wijze. Daarmee viel hij binnen de kunstwereld als kunstenaar van buiten de Randstad op. Zeker bij de toenmalige directeur van het Van Abbemuseum Edy de Wilde die enkele werken van hem aankocht en die hem vervolgens ook introduceerde in het kunstcircuit. Zijn passie voor de kleur groen kwam echter pas daarna, toen hij een half jaar met een Franse studiebeurs in Parijs verbleef. In die grote, stenige stad verlangde hij terug naar de natuur, het landschap, vooral het Brabantse landschap, de gegroeide omgeving. Hij nam daarna de natuur dicht bij huis als onderwerp. Die schilderde hij overigens niet natuurgetrouw na, maar hij maakte er volgens kunsthistoricus Bas van Stokkum 'groeimaaksels' van, in de vorm van 'struikgewassen, bomen, meshopen, maar ook horizonten en een enkele wolk' waarbij de kleur groen overheerste. Hij zag in door hem geschilderde hooimijten of struiken steeds de hand van de mens: hooimijten die geconstrueerd waren, land dat bewerkt was. Dat zien we ook op het hier afgebeelde schilderij *Untitled (Fence)*, 1960-1969, een met groen overwoekerd object dat toch echt een door de mens vervaardigd hekwerk blijft.

### Beweeglijk

Rudi Fuchs roemde vooral het beweeglijke handschrift van Lennarts, de wijze waarop deze het groen wist te laten 'zwieren, draaien en versnellen. Zijn bladeren bewegen altijd, ook als het windstil is. En het groen is altijd anders'. Fuchs vielen ook 'die rare penseelstreken op: kort, bibberend en trillend'. Een manier van schilderen die volgens hem wel eens voort zou kunnen komen uit het Impressionisme, waarbij 'het niet ging om het schilderen van een boom, maar om het schilderen van het leven van een boom'. Tot 2013 bezat het Van Abbemuseum drie vroege werken van Lennarts. In dat jaar schonk de Eindhovense verzamelaar Maurice van Valen vijftientig kunstwerken waarin de natuur en het landschap een belangrijke rol spelen. Enkele daarvan zijn te zien

in de huidige collectie-expositie *The way beyond art*. De schenking vormt een mooie aanvulling op het vroege werk van Lennarts.

Er bestaan niet veel overeenkomsten tussen de beide te vroeg overleden kunstenaars, behalve natuurlijk hun fascinatie voor een specifieke kleur. De verschillen worden door de kunsthistoricus en -criticus Mark Peeters op een bijzondere treffende manier in het hieronder vermelde boek weergegeven: 'Waar Yves Klein vol was van hoogdravende, esoterische ideeën en als een almachtige tovenaard de aarde wilde laten opgaan in zijn hemelse blauw was Lennarts schepper naast God. Talloze opgespannen lege doeken, stapels witte vellen papier zag hij als omgeploegde akkers die erom vroegen om bezaaid te worden. Groen was niet zo zeer zijn boodschap als meer een uitdrukking van een verlangen'.

Johan Lennarts, *Untitled (Fence)*, 1960-1969, 62,8 x 62,8.



# Wisselingen in de redactie

Door: Jan Verheugt

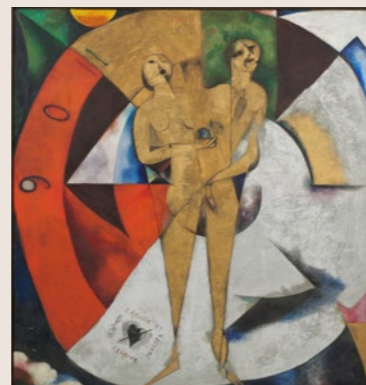
Soms breekt de tijd aan om van iemand uit de redactie afscheid te moeten nemen. Maar niet eerder gingen er drie leden, Liesbeth Schreuder, Harry de Kok en Nick van Broekhoven, tegelijkertijd ons redactieteam verlaten, ieder na een lange staat van dienst en ieder vanwege een heel eigen speciale reden. Zonder twijfel betekent dit een groot verlies aan kennis en ervaring voor het Journaal. Reden genoeg om stil te staan bij hun vertrek. De afgebeelde kunstwerken symboliseren hun verbondenheid met het museum. Gelukkig kan de redactie rekenen op de inbreng van nieuwe leden die we hier aan u voorstellen.

## Afscheid nemen doet pijn

In januari 2007 begon Liesbeth Schreuder voor het Journaal te schrijven; zij vormde een welkome aanvulling binnen de redactie met haar afgeronde studie Kunstgeschiedenis aan de Universiteit Leiden. Zij was een uitgesproken loyaal en royaal redactielid met constructieve inbreng en veel relevante en vernieuwende bijdragen. In datzelfde jaar trad ook Harry de Kok als redactielid aan. Vanaf de eerste uren van het bestaan van de vereniging was hij lid en bestuurslid geweest. Harry gold als een voorbeeldig, betrouwbaar en bezonnen redactielid met wijze blik op de eigen identiteit van het Journaal náást het Van Abbemuseum. En dan onze eindredacteur Nick van Broekhoven. Hij startte in juni 2006 als vrijwilliger aan de infobalie en als redacteur, tevens belast met de eindredactie en coördinatie van de vormgeving. Hij zorgde niet alleen voor taalkundig correcte artikelen, maar hij leidde ook steeds op rustige wijze de redactievergaderingen. "Mijn persoonlijke bevinding als eindredacteur vormde de grote onderlinge verbondenheid binnen de redactie: steeds zegevierde constructief overleg ten gunste van waardevolle redactionele bijdragen aan het Journaal", zo geeft hij desgevraagd aan. Liesbeth, Harry en Nick, namens de lezers, bedankt voor jullie langdurige en grote inzet om een blad van een kwalitatief hoog niveau uit te brengen!

## Nieuwe aanwas geeft hoop

Gelukkig kunnen we voor de redactie van ons blad een beroep doen op nieuwe, enthousiaste mensen. Daarmee is continuïteit verzekerd. Zo is Hanne Groen, schrijfster en dichtster, bereid een bijdrage te leveren. In het vorige nummer van het Journaal maakten we in een interview al kennis met haar. Zij zal vooral haar persoonlijke indrukken weergeven bij tentoonstellingen. Daarnaast zullen Marja van Osch en Els Grootemaat, beiden afgestudeerde cultuurwetenschappers aan de Open Universiteit, beurtelings voor ons blad gaan schrijven. Marja van Osch is afgestudeerd in filosofie en letterkunde, maar ook zeer geïnteresseerd in kunst. Zij was eerder al als vrijwilliger actief binnen ons museum. Haar filosofische inslag zal zeker voor een verfrissende invalshoek in haar artikelen zorgen. Els Grootemaat was in haar werkzame leven docent Culturele en kunstzinnige vorming (ckv) aan een middelbare school en steeds op zoek naar de mogelijkheid om kunst in een brede context te plaatsen. Als zittende leden van de redactie kijken we uit naar de samenwerking met hen.



Van boven naar beneden zijn de favoriete kunstwerken geplaatst van Liesbeth Schreuder: 'Winterbild' (1930) van Max Beckmann, van Harry de Kok: 'Woodcircle' (1977) van Richard Long, en van Nick van Broekhoven: 'Hommage à Apollinaire' (1911/12) van Marc Chagall.

# De *tuin* van het *museum*

Door: Piet van Bragt

Je bent er voorbij gelopen voordat je het weet. En het is nog wel het eerste kunstwerk dat het Van Abbemuseum aan de stad Eindhoven schenkt. En daarmee bedoel ik niet het beeld van Rodin, met de gestalte van Honoré de Balzac, maar de plaats waar het beeld zich bevindt, de tuin. Voor velen slechts groenbeplanting die in de loop der jaargetijden -gelukkig- steeds van beeld verandert. Maar voor de echte liefhebber is deze tuin iets zeer bijzonders.

Piet Oudolf heeft de tuin ontworpen en aangelegd. Piet Oudolf, die een eigen tuin in de Achterhoek, in het dorp Hummelo samen met zijn vrouw creëerde. Een tuin die met recht een aards paradijs genoemd mag worden. Men kan deze tuin helaas niet meer bezoeken. Onlangs heeft zijn vrouw Anja de deur gesloten. Piet Oudolf die terecht een internationale naam heeft opgebouwd, laat in de tuin van het Van Abbemuseum zien dat eenvoudige bloeiende planten een palet van kleur en beweging kunnen vormen. Zijn stijl is eenvoudig, maar kan universeel in alle andere klimaatgebieden worden toegepast. Planten zijn voor hem organismen die in al hun bloeiwijzen hun pracht kunnen vertonen. Hij kijkt niet alleen naar de kleur, maar zoekt naar een evenwicht tussen alle plantenvormen, de patronen, de texturen van de bladeren en stengels. Heesters hebben niet zijn voorkeur. Hij heeft een passie voor vaste planten omdat daarmee meer structuur, stemming en emotie in zijn ontwerpen mogelijk zijn.

Tuinen zijn bijzonder. Hoe kwam men ooit op het idee om de natuur zo om te vormen dat het onze esthetische genoegens kon bevredigen. Want allereerst was er natuurlijk het authentieke landschap. De tuin bleek later een soort concentratiepunt in het grote geheel van de natuur te zijn. De tuin benadrukt de *longue durée*. Zij fungeert door haar aard als een getuigenis van het verstrijken van de tijd en van het cyclische. Het is een plek waarin de mens met de natuur kan spelen en die men kan aanpassen aan de eigen behoefte. En die op schoonheid gericht is. Maar de tuin kan ook een uitstraling van macht zijn. Of van een rationaliteit. Denk aan de geometrische Franse tuin die orde en regelmaat ten toon spreidt. Kennis wordt hier toegepast in een esthetisch kader. De Engelse landschapstuin daarentegen doet een beroep op romantische gevoelens, waarin het begrip eindeloosheid essentieel is. In het golvende en steeds van perspectief wisselende landschap wordt aanspraak gemaakt op meerdere zintuiglijke gebieden, zoals het visuele, het tactische en, niet te onderschatten, het olfactische of de reuk. En dat maakt het een menselijke tuin.

Maar moet een museum een tuin hebben? Veel musea hebben er een, zoals het Rijksmuseum, Museum De Pont en Museum Voorlinden. Ook in Voorlinden is een prachtige tuin van Oudolf te bewonderen. Tuinen missen het statische dat meestal door gewone kunstwerken wordt gekenmerkt en tuinen zijn een soort contrapunt in de stedelijke omgeving. De enorme trek van de bevolking naar de

stad betekent dat men het open en natuurlijke landschap de rug toekent. Natuur, en de esthetische variant daarop, krijgt in de stad geen hoofdprijs. Slechts steen, glas, beton en asfalt is niet de omgeving waarin men respectvol voor de evolutionaire krachten kan opgroeien. Tijdelijke landschappen, of pauze landschappen, kunnen nog geen grote rol spelen in de stedelijke thematiek. Wat is de betekenis van het tijdelijke landschap voor de stad? Ook kunstenaars hebben tot nu toe relatief weinig aandacht aan het fenomeen tuin of park geschonken. Artistieke ingrepen zoals die van Marinus Boezem in Almere met De Groene kathedraal maken wel gebruik van de groeimogelijkheden van de natuur, maar blijven steken in een sculpturaal concept. Sommige kunstenaars hebben zich beziggehouden met de inrichting, de vormgeving van de aarde, maar bemoeien zich betrekkelijk weinig met groeiprocessen. Maar er is een kentering zichtbaar! Dankzij de milieucrisis wordt de belangstelling voor de vegetatieve aspecten van de tuin groter. In Documenta Kassel XIII presenteerde bijvoorbeeld de kunstenaarsgroep AND AND het werk 'commoning in kassel and other proposals towards cultures of common(s) revocation, and non-capitalist life'. Kunstenaars onderzoeken hier hoe onder andere duurzaam voedsel geproduceerd kan worden. Zo wordt de tuin steeds belangrijker, want er worden verbanden gelegd met thema's als duurzaamheid en ecologie.

Maar, dat alles overdenkend, de tuin van het Van Abbe blijft een wonder.



VANAF 21 MAART

# Yael Davids, a daily practice:

*een tentoonstelling over de archeologie van het lichaam*

Door: Piet van Bragt

**Het is tien minuten voor tien in de morgen als ik het museum inloop en onverwacht met Yael kennismaak. Dat is prettig, want het is niet de eerste keer dat ik een beschouwing over een kunstenaar en tentoonstelling schrijf als de tentoonstelling nog in de fase van de planning verkeert en de persoon van de kunstenaar mij slechts vanuit de literatuur bekend is. Zo'n ontmoeting levert, hoe kort van duur ook, een hoop objectieve mogelijkheden op. Want niet alleen het objectieve telt in de kunst, ook het subjectieve heeft zijn belangrijke kanten. En dan kan zo'n snelle ontmoeting en het wisselen van enkele woorden al meteen een heel ander idee geven van wat ons te wachten staat.**

Yael was tot nu toe voor mij een tot de verbeelding sprekende kunstenaar die haar beeldend werk vanuit bewegingstheorieën laat ontstaan. Dat klinkt interessant en dat is het ook, maar de glimlach en het vriendelijke gezicht, met daar tussendoor de vraag in matig Nederlands of ik ook een beetje Engels spreek, maakt veel goed. Als ik haar later op de dag nog even zie, nodigt ze mij uit om een sessie van de Feldenkrais Methode bij te wonen. Dat moet dan maar!

## Achtergronden

De Feldenkrais Methode is ontwikkeld door dr. Moshe Feldenkrais. Het is een educatief systeem waarbij beweging wordt gebruikt om het zelfbewustzijn te leren kennen en het denken, waarnemen en voelen eventueel te verbeteren. Lichaam en geest vormen een onbrekbaar eenheid, ze zijn een objectieve realiteit. Want hersenen zonder een lichaam, kunnen niet denken! Mentale functies worden ondersteund door motorische functies die daarmee overeenkomen.

Een van onze mentale vermogens is het geheugen. Emoties en herinneringen kunnen mensen helpen om gedrag tot uiting te brengen. Positieve en ook negatieve ervaringen die bij een bepaalde gemoedsstemming behoren, lokken bijbehorende lichamelijke reacties uit. Vooral emoties kunnen krachtige impulsen voor het geheugen opleveren. Trauma's die slachtoffers opdeden in voormalige concentratiekampen, verflauwen bijvoorbeeld ook na vijftien jaar niet en kunnen nog steeds schokkende fysieke reacties oproepen. Een voorbeeld van het gebruik van een positieve herinnering die benut werd voor verbetering van de motorische beweging, geeft de hoogleraar bewegingswetenschappen Theo Mulder in zijn boek *De Geboren Aanpasser* (2009). Een oudere dame met de diagnose reflexdystrofie was al zes jaar gekluisterd aan haar rolstoel. Beweging was pijnlijk en bijna onmogelijk. Totdat herinneringen bij haar losgemaakt werden aan haar verleden als danseres en als gepassioneerde verliefde. Deze oude herinneringen werden gebruikt om haar pathologie open te breken. Langzaam, via staan, vasthouden en draaien danste ze dag na dag verder de rolstoel uit:

via haar herinneringen herstelde haar motorische systeem.

De Franse filosoof Merleau-Ponty stelde dat het lichaam de bron is van kennis die wij gemakkelijk veronachtzamen. Zijn analyse is eenvoudig: geef jezelf een hand! In zijn proefschrift *Fenomenologie van de waarneming* (1945) analyseert hij het menselijk lichaam zoals wij dat ervaren, namelijk de 'geleefde ervaring'. We kunnen ons nooit losmaken van ons lichaam en daarom ervaren we ons lichaam nooit als een 'ding' zoals andere dingen in de wereld. Bij de ervaring van je eigen lichaam valt de scheiding tussen object en subject weg. Je hebt niet alleen een lichaam, maar je bent dat ook. En daarbij hoort het besef dat je een lichaam bent met de wereld om je heen en met de mogelijkheid om je tegenover de wereld te plaatsen. Zelfbewustzijn en lichaam zijn nu niet te scheiden. Zoals Merleau-Ponty zegt is ons lichaam al in de wereld voordat er van bewustzijn sprake is. Maar het lichaam verbindt ons met de wereld en dus ook met de anderen: voor de mens is het lichaam de oorsprong van onmiddellijke communicatie, waarbij het primaat van het zien, het visuele voorop staat.

## Geen grote gebaren, geen theater

Wat zijn nu de consequenties voor Yael Davids als we dit overdenken. Handelingen die worden verricht, mogen voor haar noch een begin, noch een einde vertonen: deze behoren bij de continuïteit van het functioneren van onze fysieke lichaam. Handelingen moeten minimaal zijn. Geen grote gebaren, geen theater. Maar langzame opeenvolgende bewegingspatronen die passen bij de 'geleefde ervaring'. De ademhaling is bijvoorbeeld zo'n bewegingspatroon dat voldoet aan de intentie. In het Hebreeuws, haar moedertaal, is het woord 'adem' ook hetzelfde woord als 'ziel', waardoor het ademen ineens een andere gelaagde betekenis krijgt. Bewegingen mogen voor haar niet maximaliteit uitstralen. Ook de kleine aan het levende en ademende lichaam gebonden motoriek is van belang. De door haar gepraktiseerde Feldenkrais Methode biedt essentiële impulsen. Zij wil deze kleine bij het fysieke lichaam behorende bewegingen isoleren in haar werk. Van zowel de acteur in de performance als van de toeschouwer eist zij volledige concentratie, waarbij tijd en beweging moeten samenvallen.

## Kunstbeschouwing en fysieke beleving

Wat zijn voor haar de consequenties? Hoe kan zij kunst bekijken vanuit het perspectief van onze lichamelijkeheid? Het kijken naar kunst wil zij ontdoen van de normaal geaccepteerde wijze van kunstbeschouwen. Kunst kan volgens haar namelijk een direct beroep doen op het lichamenlijk ervaren dat zich uit in de motoriek. Een kunstwerk bevat altijd elementen van beweging. Dat is niet nieuw, want als we teruggaan in de tijd ervaren we de directe beweging door de toepassing van de diagonaal in de kunst van de Barok. Werken van Rubens bijvoorbeeld zijn zonder de toepassing van de diagonaal met de daarin opgesloten actie letterlijk ondenkbaar. En in het begin van de twintigste eeuw baseert vooral het futurisme zich op de beweging, de snelheid. Denk aan de werken van Boccioni, Severini en Balla. Het zijn deze elementen



in een kunstwerk die de beschouwer verleiden om de beweging automatisch met het lichaam over te nemen.

*Yael Davids, geboren in 1968 in een kibboets in Israël en nu woonachtig in Amsterdam, beschouwt het lichaam als de entiteit waar alles in een punt bijeenkomt en aldus een centrum van onderzoek en conflicten is. Zij studeerde van 1992 tot 1996 aan de Gerrit Rietveld Academie in Amsterdam, in 1995 bezocht zij tevens in New York het Pratt Institute en van 1992 tot 1994 de Remscheid Academie in Duitsland.*

*Al in februari 2019 verzorgde zij een programma in het Van Abbemuseum waarin zij het publiek uitnodigde deel te nemen aan een proces van concentratie op het lichaam in de omringende ruimte en daarbij geconfronteerd worden met het aanwezige kunstvoorwerp. Zij staat een proces voor waarin leren, observeren en het opnieuw samenvoegen van vormen tot mogelijke nieuwe kunstwerken kan leiden. En deze somatische ervaringen kunnen daarnaast ook nieuwe cognitieve ervaringen oproepen. Maar, en dat is essentieel, een kunstwerk is voor haar allereerst een bron van ervaring die een lichamelijke reactie kan oproepen en dan eventueel tot een nieuw kunstwerk leiden.*

*Deze tentoonstelling wordt op 21 maart geopend. Een ambitieuze tentoonstelling, zoals de aankondiging zegt, die een nieuwe kijk op het format van solotentoonstellingen geeft.*

*"Ik benader het gebouw van het Van Abbemuseum als lichaam. De verschillende delen van de tentoonstelling, zoals de meterlange textielinstallatie, de verschillende bruiklenen en de collectiestukken, functioneren als ruggegraat, ledematen en ingewanden."*

Sculptuur, performance, installatie, en combinaties met werken uit de Van Abbe collectie zijn onderwerp. Dit moet vooral voor de fijnproevers een intrigerende gebeurtenis worden.

# Wrong Book, het verkeerde boek

Door: Piet van Bragt

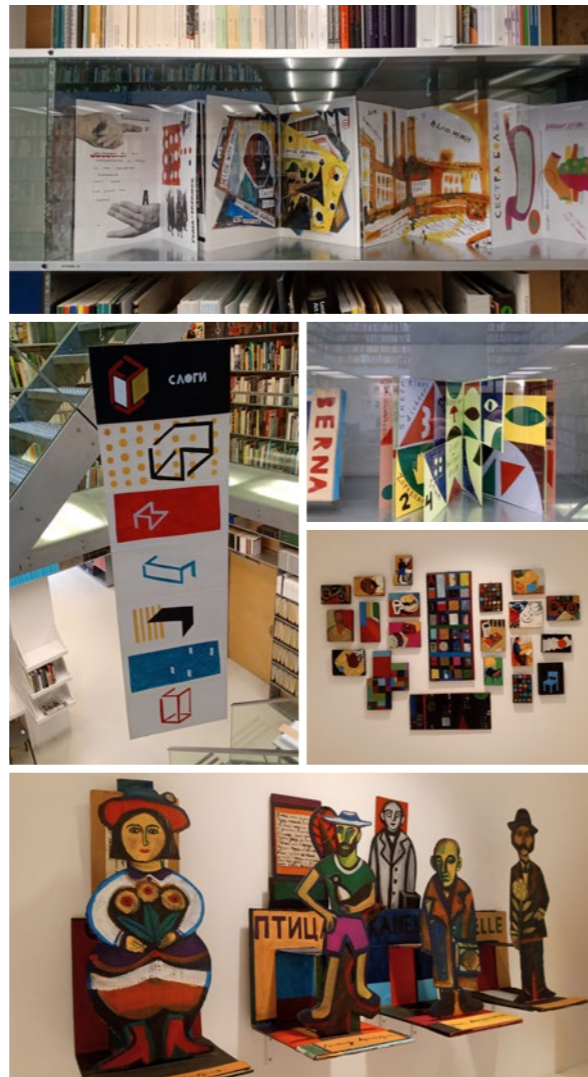
**Normaal gesproken mag je van een boek verwachten dat het beantwoordt aan een aantal vaste regels. Er is een omslag, er zijn pagina's, een titel, teksten en illustraties en een schrijver. Kortom men herkent zoets onmiddellijk als een boek. IJverige Volkskrant lezers weten dat in de zaterdageditie altijd boekontwerpen worden beoordeeld. Ook daar zijn boeken als zodanig herkenbaar, maar is het ontwerp meestal verrassend en altijd een voorspel op dat wat het boek aan inhoud te bieden heeft.**

In de bibliotheek van het van Abbemuseum wordt het hele concept van het boek op grandioze wijze onderuit gehaald. De verraste kijker ontdekt allereerst een overmaat aan plezier. Het plezier dat de ontwerper gehad moet hebben, geeft de tentoonstelling een speciale glans toen hij met eenvoudige materialen zijn scheppingen ter wereld bracht. De vreugde spat ervan af.

Het hele concept van het boek staat bij de twee exposerende kunstenaars op de helling, maar het is of de makers met hun creatie de kijker naar binnen wil trekken om daar extra te kunnen genieten van hun schepping. Een boek is voor de meeste mensen allereerst een object om in te kunnen lezen. .. De Russische taal echter waarvan de makers zich bedienen, nodigt de bewoners van West-Europa niet daartoe uit. Maar de sierlijke wijze waarmee de kunstenaars met penseel zich in de kalligrafie van het schrift uitleven, zegt voldoende. Zo een tentoonstelling inspireert en daagt de kijker uit om thuis ook met eenvoudige materialen als golfkarton, plakkaatverf, plakband, paperclips, schaar, penseel, *papier maché* en viltstift aan de gang te gaan.

Grigory Katsnelson ( Leningrad 1974) gaf in 2013 onder andere masterclasses in het Nederlandse museum van het boek, het Meermanno Museum in Den Haag. Daar liet hij zien dat het boekontwerp grenzeloos is. Na zijn studie aan de universiteit van Herzen in 1995 manifesteert hij zich als dichter, kunstdocent, schilder en maker van kunstenaarsboeken. In 2015 ontmoet hij Katya Efimik (Perm 1983) toen zij lessen bij hem volgde. Later werkt ze als illustratrice voor het kindermagazine Kipinā. Daar wordt haar vriendelijke werk vol vreugde door kinderen en ouders onthaald. Kinderen herkennen haar werk onmiddellijk, want het komt dicht in de buurt van de manier waarop kinderen de wereld van de kunst ervaren.

Beide kunstenaars werken samen aan verschillende projecten die bij menige bezoeker een blijde glimlach weet los te maken.



**De tentoonstelling is samengesteld uit de LS Collectie en tot 1 mei in de bibliotheek van het museum te bezoeken.**

## OP DE AGENDA VAN DE VRIENDENVERENIGING

**20 maart:** Bezoek Cobramuseum (Amstelveen) en kunsthal Kade (Amersfoort)  
**25 juni:** Algemene ledenvergadering

# POSITIONS #5

## Telling Untold Stories

Een persoonlijke impressie door Hannie Groen

### 1945

Sneeuw. Soldaten. Rijen donkere lage barakken. Een stoet. Het duurt even voor je het ziet: de burgers van het nabijgelegen Weimar. In een lange rij lopen ze af op kamp Buchenwald Amerikaanse soldaten langs. Doorlopen. Ze moeten doorlopen en kijken. Het is 15 April 1945. Het einde van de Tweede Wereldoorlog. De burgers van Weimar. Zwijgend kijken ze opzij en zwijgend draaien ze hun hoofd weg. De mannen in hun nette pak, hoed op – de vrouwen in mooie jurk en bontjes. De mannen kijken stil, de vrouwen huilen. Wat ze zagen zien wij niet, maar we weten het wel. Ze zien het onvoorstelbare leed. Anna Dasović zegt: "in de oorlog keken ze weg, nu krijgen ze te zien wat er onder hun ogen, in hun nabijheid is gebeurd". Op de achtergrond Obama's stem, over zijn oudoom die destijds soldaat was in het Amerikaanse leger "and he knew that those who witnessed these things might be too stunned to speak."

### 1995

Een andere oorlog: Joegoslavië. Nederlandse Blauwhelmen in de 'veilige' enclave Srebrenica. Onder de vlag van de Verenigde Naties zullen ze de bevolking beschermen. Angst heerst aan twee kanten. Bij de soldaten en bij de moslimbevolking. Ze voelen de vijand naderen.

Het is al te laat. De tanks rollen binnen. De mannen worden van de vrouwen en kinderen gescheiden. De mannen worden afgevoerd.

Meer dan 8000 mannen lopen regelrecht de dood in. Niemand die het ziet. Een vader mist zijn zoon. Hij roept hem luid over de heuvel heen: "kom maar hierheen". Hij komt en wordt mee weggevoerd. Twee Blauwhelmen maken snel een foto, het filmrolletje zal later kwijtraken. Het enige getuigenis gewist. Door Anna Dasović zien we hoe de Nederlandse Blauwhelmen werden voorbereid op deze oorlog. Ze zouden de bevolking gaan beschermen tegen de vijand. Ze moesten wel oppassen met de bevolking: Moslims waren stiekem en verborgen hun wapens. Anna is niet bang. Ze kreeg alle documenten en een filmrolletje boven water, en laat ze ons zien en horen. De geluiden waren bijna weggestorven in de 25 jaren sindsdien.

### 1946-1949

Anno 2020 reis ik naar Amsterdam met een doos kromgetrokken foto's uit Indië. De foto's gaan bekeken worden, 70 jaren na de oorlog. Veteranen worden op televisie geïnterviewd. Heel Nederland komt eindelijk te weten wat er gebeurd is in de zogenaamde oorlog: de Politionele Acties van 1946 tot 1949. De veteranen zeggen: wij hebben het nooit eerder kunnen vertellen. Hele gezinnen zijn eraan gegaan. Vele getraumatiseerde soldaten leven allang niet meer. Ook mijn vader had gezwegen, verzwegen. Hij had zijn gespen en lintjes weggegooid. Ik vond ze bij de foto's. Naast de slachtoffers zijn er de soldaten. Zij die niet kunnen vergeten. De onvertelde verhalen.



Positions #5,  
Anna Dasović.  
Foto: Marcel de Buck.



In gesprek met

# EEN VRIEND...

Door: Jan Verheugt

**Voor deze rubriek heb ik dit keer een gesprek met Herman van Rooijen. Hij was vanaf 1967 werkzaam in de IT-branche en doorliep daarin alle mogelijke functies van programmeur bij Philips tot IT-manager bij Eneco. Hij voelde zich evenwel nooit een echte techneut, maar was vooral in het gebruik van systemen geïnteresseerd.**

## Hoelang ben je al vriend van het museum?

Herman schat in dat hij in 2004 of 2005 lid werd van de vriendenvereniging.

## Waarom sloot je aan bij de vereniging?

'Kunst en geschiedenis waren altijd al mijn hobby', zo verklaart Herman. 'Ik ging al vaak naar musea, ook naar het Van Abbe, en ik heb altijd kunnen genieten van het kijken naar kunst'. Maar hij had behoefte om beter geïnformeerd te zijn over wat er in het museum gaande was. Daarom wilde hij zich via de vriendenvereniging aan het museum verbinden. Toen hij tien jaar geleden stopte met werken, kon hij als vrijwilliger die band nog verder aanhalen. Sinds die tijd is hij met heel veel plezier actief als gastheer. Herman voelt zich daarbij als een vis in het water.

## Wat betekent het voor je om in het museum vrijwilliger te zijn?

Dat gastheerschap maakte in zijn ogen de afgelopen jaren een echte ontwikkeling door. Vroeger functioneerden de gastheren en de gastvrouwen volgens Herman meer als een goedkope aanvulling op de beveiliging. Nu is het geven van informatie aan bezoekers belangrijker dan het houden van toezicht. 'Sterker nog, nu willen wij eraan bijdragen dat bezoekers een fijne, onderhoudende ochtend of middag hebben', zo zegt hij vol overgave. 'Noem het beroepsdeformatie maar het viel me vanuit mijn werkervaring in het begin direct op hoe weinig aandacht het museum bij de voorbereiding van exposities voor bezoekers

had. Dat element kwam altijd pas op een laat moment aan bod. Tegenwoordig worden wij in een vroegtijdig stadium betrokken bij de tentoonstellingsopzet. We worden bovendien door het museum prima voorbereid op ons vrijwilligerswerk.' Volgens Herman bestaat er inmiddels een goede vorm van communicatie met de staf van het museum: met onze voortdurende feedback gaat het museum serieus om. 'Ik geniet ervan om op zaal te staan', benadrukt hij.

*Herman van Rooijen bij een van zijn favoriete kunstwerken het schilderij*

*Angela Davis#2 (2015) van de Nederlandse kunstenares Iris Kensmil.*

*Foto: Niek Tijssen Klases.*



## Colofon

Het Journaal is de driemaandelijke publicatie van de Vereniging Vrienden van het Van Abbe-museum. Alle redactiebijdragen zijn na publicatie ook te lezen via de website van de Vereniging: <http://www.vriendenvanabbe.nl>

### Redactie Journaal

Lisette Almering, Piet van Bragt,  
Nick van Broekhoven (eindredactie),  
Hannie Groen, Harry de Kok,  
Liesbeth Schreuder en Jan Verheugt.

### Concept en vormgeving

Soulid, Eindhoven

### Fotografie

Peter Cox  
Piet van Bragt  
Niek Tijssen Klases

### Bureau Vereniging Vrienden Van Abbemuseum

Stratumsedijk 2  
Postbus 6188, 5600 AZ Eindhoven  
T 040 - 238 10 32 | F 040 - 246 06 80  
E [info@vriendenvanabbe.nl](mailto:info@vriendenvanabbe.nl)  
[www.vriendenvanabbe.nl](http://www.vriendenvanabbe.nl)

### Bureau geopend:

Maandag 9.30 - 15.00 uur (m.u.v. schoolvakanties)  
Op andere dagen kunt u een boodschap inspreken  
op het antwoordapparaat.

### Van Abbemuseum

Bilderdijklaan 10, postbus 235, 5600 AE Eindhoven  
T 040 - 238 10 00 | F 040 - 246 06 80  
E [info@vanabbemuseum.nl](mailto:info@vanabbemuseum.nl) | [www.vanabbemuseum.nl](http://www.vanabbemuseum.nl)

### Openingstijden Van Abbemuseum

Dinsdag t/m zondag: 11.00 - 17.00 uur  
Iedere 1<sup>e</sup> donderdag v/d maand: 11.00 - 21.00 uur  
Raadpleeg zo mogelijk de website.

